

Такая дистрибуция циркумфлексной метатонии проще всего объясняется следующей диахронической моделью:

1. Акцентуация производных (или сложных) существительных сначала опиралась на акцентуационную парадигму производящих слов, напр.: **begalvls* : *galvā* 3, **bevaikts* : *vaikas* 4; **bekājis* : *kója* 1; **beraņkis* : *rankā* 2.

2. Появление циркумфлексной метатонии, по-видимому, связано с ретракцией ударения с конечного слога, которую можно объяснять тенденцией к колонной акцентуации многосложных слов, напр., **begalvls* > **begalvīs* : *gálvā* 3; ср. *bevaikis* < **bevaikts*.

3. Регулярная фонетическая циркумфлексная метатония послужила моделью разных видов аналогической метатонии.

SMULKMENA

XLV

Skaitant K. Sirvydo trikalbį žodyną, stebina priešdėlis *į-*. Nors žodyne pateikiami rytų aukštaičių tarmės duomenys, tačiau šio priešdėlio vyrauja ne senesnis variantas *in-* (jis rytų aukštaičių tarmėje išliko sveikas iki šių dienų), bet jau naujesnis *į-* (Sirvydas rašo *i-*). K. Pakalkos sudarytos žodyno I ir III leidimų rodyklės¹ leidžia patogiai suskaičiuoti abiejų variantų pavyzdžius. Pasirodo, prieš nesprogstamuosius priebalsius vartojama bemaž tik *į-*: I leidime tokie pavyzdžiai sudaro net 100%, III leidime – 98%. Prieš sprogstamuosius priebalsius vartojami abu variantai: pirmajame leidime dažnesnis *in-* (74%), trečiajame – *į-* (55%). Panaši padėtis ir „Punktuose sakymų“: prieš nesprogstamuosius priebalsius ir čia vyrauja *į-* (I dalyje 100%, II dalyje 85%), o prieš sprogstamuosius vartojami abu variantai: pirmojoje dalyje dažnesnis *in-* (54%), antrojoje – *į-* (68%). Kadangi III žodyno leidimas ir II „Punktų sakymų“ dalis pasirodė jau po K. Sirvydo mirties ir yra kitų taisyti, tai paties K. Sirvydo kalbai geriau reprezentuoja I žodyno leidimas ir I „Punktų sakymų“ dalis, o šiuose veikaluose prieš nesprogstamuosius priebalsius tėra tik *į-*, o prieš sprogstamuosius aiškiai vyrauja *in-*. Tokia sistema laikytina senesne, nes ji geriau atitinka *in||i* distribuciją žodžio viduryje. Ilgainiui rytų Lietuvoje išgalėjo pirmykštis priešdėlio variantas *in-*, o vakarų Lietuvoje – naujasis *į-* (prieš visus priebalsius). Pažymėtina, kad XVI–XVII a. abu priešdėlio variantai buvo dar tebevartojami ne tik rytų, bet ir vakarų Lietuvoje. Antai Mažvydo raštuose ir Slavočinskio giesmyne prieš nesprogstamuosius priebalsius variantas *į-* sudaro atitinkamai 79% ir 100% esamų pavyzdžių, o pozicijoje prieš sprogstamuosius – 36% ir 56%.

Z. Zinkevičius

¹ Pirmasis Lietuvių kalbos žodynas. – V., 1979, p. 659–895.